

De stem die om antwoord vraagt

In gesprek met Frits de Lange over hoe religie transformeert

JOCHEM QUARTEL

Een reis naar Groningen is vanuit Abcoude een aardige afstand. Misschien wel zo ver, dat men van een pelgrimage zou kunnen spreken. Aangezien ik, net als De Lange, niet echt een reiziger ben, laat staan een wandelaar, besluit ik het interview via de telefoon te doen. Frits de Lange is hoogleraar Ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit (Groningen) en schreef onlangs Heilige onrust. Een pelgrimage naar het hart van religie (2017). In dit interview over de vraag hoe religie is veranderd en hoe een en ander te duiden, tracht ik tot het hart van het denken van De Lange te komen. De lezer wordt hierbij van harte uitgenodigd mee te lopen. Hopelijk valt het met de blaren mee.

Op de vraag wat religie nu precies is, begint De Lange met de stelling dat we niet goed weten waar religie over gaat. De vraag is zelfs of we dat ooit geweten hebben. Je kunt religie natuurlijk bekijken als een compartiment van de cultuur; dan is religie een publiek domein net zoals politiek, economie en kunst. Maar je kunt ook vanuit religie zelf spreken.

Religie is antwoorden op de stem die je bij jezelf vandaan roept.

Religie als antwoorden op een stem

In zijn boek heeft De Lange voor het laatste gekozen. Religie gaat dan over dat wat groter en sterker is dan jezelf. In de joodse en christelijke traditie wordt dit verstaan als een 'stem' die je bij jezelf vandaan roept. Het religieuze hieraan is het gegeven dat deze stem niet van jezelf is: de roep ontspringt niet vanuit je eigen bron. In zijn boek heeft De Lange geprobeerd religie tot de kern terug te brengen. Die kern bestaat in de vraag- en antwoordstructuur van een roepstem die om een antwoord vraagt. Religie is antwoorden op de stem die je bij jezelf vandaan roept.

De Lange verwijst in ons gesprek naar Martin Buber aan wie de vraag gesteld wordt of hij nu in God gelooft, ja of nee. Buber antwoordt dat hij God niet ziet als een object dat *buiten* deze werkelijkheid bestaat, maar als het dialogische (de stem, het antwoord, de relatie) *binnen* deze werkelijkheid.

Transformatieve religie is de stem die transformeert

Welnu, het probleem is volgens De Lange dat de stem die ons bij onszelf vandaan roept, vaak niet meer goed te horen is in de gevestigde religie. Dat is één. In veel kerken word je niet meer geroepen om op weg te gaan, er gebeurt niet veel en er overkomen je geen lijfelijke ervaringen meer. De transformatie van religie bestaat volgens De Lange dan ook vooral hierin dat de stem tegenwoordig veel luider en duidelijker klinkt buiten de geïnstitutionaliseerde godsdienst: in muziek, in kunst, in literatuur en in poëzie. En in de ethiek, als er een onontkoombaar appèl op je wordt gedaan door een ander.

De roep die om ons antwoord vraagt, is in onze tijd op andere plaatsen dan voorheen te vinden, en die roep zelf is wezenlijk veranderd (post-theïstisch).

Ten tweede is theologisch gezien alles aan het schuiven gegaan en is er in bepaalde zin sprake van een paradigmawisseling (voorbij het theïsme), waarbij we volgens De Lange opnieuw moeten ontdekken wat ons overstijgt. We zijn in deze nieuwe fase op zoek naar nieuwe woorden en nieuwe rituelen. We zijn op reis - als pelgrim - en worden uitgedaagd naar het hart van religie te gaan: zonder dogma's maar - heel primitief - met onze lijfelijkeheid. Dat de roep die om ons antwoord vraagt in onze tijd op andere plaatsen dan voorheen te vinden is, en dat die roep zelf wezenlijk is veranderd (post-theïstisch), dat is hoe religie is getransformeerd.

De hedendaagse leerling als pelgrim bij uitstek

Deze transformatie van religie betekent volgens De Lange dat we de Bijbel - De Lange bevindt zich nu eenmaal in de joods-christelijke traditie - opnieuw moeten gaan ontdekken. Wanneer we de bril van de traditionele dogmatiek afzetten en de evangeliën gaan lezen met een post-seculiere bril, dan pas komt de persoon van Jezus volgens hem echt tot leven. Dat is de ervaring van De Lange: we kunnen op die manier iets op het spoor komen van die overweldigende werkelijkheid die we soms God noemen. Maar dan moeten we de Bijbel niet langer exclusief zien als het boek van de kerk, een kerk die op die Bijbel gaat zitten als eigenaar. De leerling van vandaag is een pelgrim bij uitstek! Niets staat - godsdienstig en levensbeschouwelijk gezien - meer vast. Er is geen zekerheid meer voor wie nu opgroeit, ook maatschappelijk niet. De jongeren aan wie wij onderwijs geven,

weten niet waar zij vandaan komen of waar zij naartoe op weg zijn. Als iemand een nomade is, dan de jongere die nu op weg is en op weg gaat!

Het leven beamen in een onoverzichtelijke wereld

Maar, zo tekent De Lange aan, je overgeven aan het op weg gaan, is een keuze en niet iets dat je overkomt. Je moet ervoor kiezen om aan de roepstem van het leven gehoor te geven. En Jezus is voor De Lange het grote voorbeeld van iemand die daar radicaal voor koos en heel dicht bij de levensbron leefde. Die 'ja!' tegen het leven zei.

In dit leven zijn er, aldus De Lange, echter meerdere stemmen te horen. Naast de stem die je bij jezelf wegroept en de stem die je vraagt het leven te beamen, is er de stem van de absurditeit en zinloosheid die de vraag oproept of het leven wel de moeite waard is geleefd te worden. Die stem is er ook altijd. Hoe zeg je 'ja' tegen het leven in een tijd waarin de wereld onoverzichtelijk is geworden en bestaanszekerheid niet langer vanzelfsprekend is? Dat is één van de belangrijkste vragen geworden volgens De Lange. Juist en vooral met het oog op de nieuwe generatie. Hoe zeg je 'ja' tegen het leven zonder zekerheden?

Kunnen wij onze leerlingen helpen de stem te verstaan? Kunnen we hen helpen op weg te gaan en het leven te beamen?

Leerlingen helpen de stem te verstaan

Religie is veranderd. Velen horen de roepstem niet meer of horen die stem op nieuwe plekken. Maar ook de roepstem zelf is anders dan voorheen. Het is een minder duidelijk geluid, omdat het in een seculiere tijd veel meer open en oningevuld is wat of wie ons roept en waarheen. Kunnen wij onze leerlingen helpen de stem te verstaan? Kunnen we hen helpen op weg te gaan en het leven te beamen? Dat zijn de belangrijke vragen die via De Lange op ons afkomen en waar we - heel concreet - iets mee moeten in de klas, in een tijd waarin religie getransformeerd lijkt te zijn.

Als leraar kun je de leerling natuurlijk niet dwingen een stem te horen en te volgen, bij zichzelf vandaan. Wel kun je verhalen uit meerdere tradities aanreiken, zodat er een 'wederkerige ontsluiting' kan optreden. Zo zou het roepingsverhaal van Abraham leerlingen kunnen bevragen waartoe zij zich geroepen voelen en waaraan zij zich willen toewijden. Welk nieuw verhaal kan er ontstaan door het lezen van oude verhalen? Op deze niet-maakbare manier kun je in de lessen een ruimte van heilige onrust creëren, die leerlingen uitnodigt 'ja!' tegen het leven te zeggen. *L'chaim!*

Literatuur

Lange, F. de (2017). *Heilige onrust. Een pelgrimage naar het hart van religie*. Utrecht: Uitgeverij Ten Have.